

віку // Збірник матеріалів XIII з'їзду укр. фізіол. тов-ва ім. І.П. Павлова (Харків 17-21 вересня 1990 р.). – К.: Наукова думка, 1990. – Т. 1. – С.11.

5. Кольцов М.М., Усов А.Г. Возрастные особенности высшей нервной деятельности человека // Возрастная физиология: руководство по физиологии. – Л.: Наука, 1975. – С. 550-574.
6. Лакин Г.Ф. Биометрия. – М.: Высшая школа, 1980. – 293 с.
7. Нетопина С.А. Показатели свойств основных нервных процессов школьников в зависимости от возраста и пола // Гигиена и санитария. – 1988. - № 6. – С.16 – 18.

УДК 599.51:599.742.4

СУЧАСНЕ ПОШИРЕННЯ ВИДРИ (*LUTRA LUTRA L.*, 1758) В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ЧИСЕЛЬНІСТЬ

Волох А.М., к. б. н., доцент

Таврійська державна агротехнічна академія

Проведено обстеження багатьох водойм у степових областях України. Встановлено факт розширення південної межі ареалу видри та зафіксовано час її появи в деяких регіонах. Проаналізовано причини цього явища. Незважаючи на погіршення гідрохімічних характеристик більшості водойм, локального скорочення видового різноманіття іхтіофауни тощо, скрізь в Україні відбувається зростання чисельності видри. Оскільки обліки чисельності цього виду відрізняються певною специфічністю, вони не проводяться взагалі і дійсна кількість тварин зазначеного виду в країні невідома. Охорона видри фактично не проводиться, але через відсутність моди на хутро вплив браконьєрства на її популяції не суттєвий. Видра - до недавнього часу рідкісний вид нашої фауни (Європейський Червоний список, Червона книга України, Бернська конвенція), наприкінці ХХ ст. освоїла багато степових річок і з'явилася неподалік від морського узбережжя.

Ключові слова: видра, ареал, південь, популяція, хутро, браконьєрство.

Волох А.М. СОВРЕМЕННОЕ РАСПРОСТРАНЕНИЕ ВЫДРЫ (*LUTRA LUTRA L.*, 1758) В УКРАИНЕ И ЕЁ ЧИСЛЕННОСТЬ / Таврическая агротехническая академия, Украина.

Проведено обстеження багатьох водойм у степових областях України. Виявлено розширення южної границі ареалу видри, зафіксовано час її появи в деяких регіонах і проаналізовані причини цього явища. Незважаючи на погіршення гідрохімічних характеристик більшості водойм, локального скорочення видового різноманіття іхтіофауни, всюди в Україні відбувається зростання чисельності видри. Оскільки обліки чисельності цього виду відрізняються певною специфічністю, вони не проводяться взагалі і дійсна кількість тварин зазначеного виду в країні невідома. Охорона видри фактично не проводиться, але через відсутність моди на хутро вплив браконьєрства на її популяції не суттєвий. Видра - до недавнього часу рідкісний вид нашої фауни (Європейський Червоний список, Червона книга України, Бернська конвенція), в кінці ХХ ст. освоїла багато степових річок і з'явилася неподалік від морського узбережжя.

Ключевые слова: выдра, ареал, юг, популяция, мех, браконьерство.

Volokh A.M. CURRENT DISTRIBUTION AND NUMBER OF OTTER (*LUTRA LUTRA L.*, 1758) IN UKRAINE / Tavrichesk Agrotechnical Academy, Ukraine.

Many water bodies were investigated in steppe areas of Ukraine. Extension of the south border of the otter area was registered, terms of its appearance in some regions were fixed, and the reasons were analyzed. In spite of worsening of hydrochemical characteristics of the most water bodies, local decrease of ichthyofauna species diversity, everywhere in Ukraine there observed growth of the otter number. As census of number of these animals is very specific and difficult, it is not carried out and the true quantity of the otter is unknown. As a matter of fact the otter protection is also practically absent, though poaching does not considerably affect the population because the otter fur is not in fashion. At present the otter, which lately was the most rare species of our fauna, (European Red List, Red Data Book of Ukraine, Bern Convention), has dwelled in many steppe rivers and appeared on the seashore in the end of XX century.

Key words: otter, area, south, population, fur, poaching.

ВСТУП

Звичайна видра відноситься до цінних хутрових звірів водно-болотного комплексу. У багатьох місцях Європи вона була знищена внаслідок надмірного полювання. Законодавчі ініціативи, що виникли спочатку у Великобританії, а потім і в інших країнах, призвели до цілковитої заборони господарського використання ресурсів видри. У 1994 році цей вид було занесено до Червоної книги України зі статусом

П – “зникаючий”, а у 1996 р., після ратифікації Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979 р.), наукова громадськість України ще раз підтвердила свої наміри щодо охорони видри та деяких інших видів. Та чи дійсно в нашій державі вона є рідкісним ссавцем, якому загрожує цілковите зникнення?

Тривалий час поширення видри було обмежено водоймами Полісся та Лісостепу. Деінде вона зустрічалась у Карпатах та в небагатьох степових річках. Невисока чисельність угруповань, спорадичність поширення, труднощі вивчення тощо стали причиною слабкої уваги до неї дослідників в Україні. До цього часу найбільш ґрунтовними є монографія В.І. Абеевцева [1] та стаття О.П. Корнєєва [10]. У багатьох публікаціях [4, 15, 20, 21] лише наведені дані про окремі зустрічі видри та про характер її перебування в певних регіонах. Враховуючи, що ситуація з поширенням і чисельністю виду дуже змінилася, ми поставили за мету проаналізувати зібрані майже за 30 років дані, дати їм відповідне екологічне тлумачення і прослідкувати тенденції динаміки ареалу і чисельності видри в Україні.

МАТЕРІАЛ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Матеріал для цієї статті збирався досить довго. У 1973/76 рр. автором вивчалась екологія видри на території Черкаської, Полтавської та Кіровоградської областей. Упродовж 1977/90 рр. здійснювалися локальні експедиції у Вінницьку, Сумську, Чернігівську, Полтавську, Кіровоградську, Одеську, Миколаївську та Херсонську області. Останнім часом більш активно вивчалася ситуація в Запорізькій, Дніпропетровській і Донецькій областях, а також у пониззі Дністра та Дунаю на Одещині. У 1999/02 рр. обмежений матеріал вдалося зібрати у Чернівецькій області. Як основні методи використовувалось обстеження автором прибережних смуг водойм, виявлення характерних слідів діяльності видри, її жител, захистків, залишків поживи тощо. Було також проаналізовано колекційні матеріали в Національному природознавчому музеї України (м. Київ), зоологічних музеях Одеського національного та Харківського державного університетів, усні сповіщення працівників мисливських господарств, мисливців, інших громадян, новітні публікації та відомчі матеріали.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ. СУЧАСНИЙ СТАН АРЕАЛУ ВИДРИ ТА ЙОГО ДИНАМІКА

На початку ХХ ст., через високий попит на хутро видри, її переслідування набуло надзвичайної масштабності і тому чисельність цього виду в Україні була низькою, а поширення – дуже спорадичним. У багатьох місцях видра перестала зустрічатися зовсім і про неї взагалі перестали згадувати. Особливо рідкісною твариною видра була в степовій зоні. Зокрема, у 1921 р. цей вид як величезну рідкість відмічали на Дніпропетровщині [2]. Незважаючи на цілковиту заборону полювання, яка була встановлена ще в 30-ті роки [13], чисельність зазначеного виду в Україні не зростала. Упродовж тривалого часу хутро видри дуже цінувалося і тому окремим особинам вдалося вціліти лише у дуже глухих заплавах озерах та плавнях. За В.Г. Гептнером і співавторами [7], південна межа ареалу виду в Україні проходила від дельти Дунаю вздовж чорноморського узбережжя, обминаючи південні степи, до пониззя Дону. Це не відповідає дійсності, що пізніше було доведено дослідженнями В.І.Абеленцева [1]. Останній виявив - найбільш південні мешкання видри лише в долині самого Дніпра – від дельти до Дніпропетровська та в заплаві Сіверського Дінця. Але взагалі південна межа сучасного ареалу виду в Україні окресленою не була [12].

У подальшому, незважаючи на тривалі пошуки видри у водоймах степової зони, знайти інші осередки існування виду не вдалося. Наприкінці 80-х років стали надходити усні повідомлення людей про зустріч слідів видри, загибель окремих тварин під колесами автомобілів, у ятерях, сітках тощо. Завдяки спеціальним дослідженням було встановлено, що в межиріччі Дніпра та Дону збереглося декілька осередків існування виду. Це такі: 1. Пониззя Дніпра (плавні між мм. Нова Каховка і Херсон); 2. Верхів'я Каховського водосховища і південна частина о-ва Хортиця; 3. Середня частина р. Самари у Дніпропетровській області. 4. Заплава Сіверського Дінця в межах Харківської, Донецької та Луганської областей. У подальшому саме з цих місць розпочалося розселення видри по степових річках України.

На Правобережжі видра була нечисленною, але звичайною твариною (на рр. Південний Буг, Дністер та Дунай) і зовсім не зустрічалася на чисельних притоках межирічних просторів. Тривалий час цей вид був відсутній у гирлі р. Дніпро і його не включали до списку добре вивченої фауни Чорноморського біосферного заповідника [3], хоча іноді тут реєстрували поодинокі зустрічі видри [18].

Після 1990 р. ситуація змінилася кардинально (рис. 1) і видра з'явилася в багатьох місцях, де вона взагалі не була відома людям, що мешкали тут упродовж всього життя. До цих районів, насамперед, треба віднести степові райони Лівобережжя між р. Самарою на півночі та Азовським морем на півдні. Експансія виду тут почалася непомітно. Спочатку окремі самці стали з'являтися на рр. Бик, Вовча, Конка та в їхніх притоках. У 1985 р. на р. Гайчур біля м. Гуляйполя Запорізької області браконьєри при полюванні на ондатру спіймали в капкан видрення вагою приблизно 3 кг. 29 березня 1987 р. я знайшов сліди видри на р. Молочній (Токмацький р-н, с. Долина), а пізніше (з 1988 р.) - на притоках р. Вовчої

(басейн р. Самари) – Гайчурі та Янчулі видра стала зустрічатися регулярно. У червні 1988 р. перебування цієї тварини було встановлено нами в плавнях Дніпра на Козацькому о-ві (Каховський р-н, с. Корсунка). Унікальною знахідкою можна вважати зустріч 13 грудня 2002 р. самця видри ($L=83.0$ см; $S=37.6$ см; $A=2.3$ см; $PI=13.2$ см; $P=10.2$ кг) на льоду р. Великий Утлюк у Якимівському р-ні Запорізької області, якого в сутінках мисливці прийняли за здичавілого собаку і, на жаль, застрелили...

Дещо раніше ніж в Приазов'ї розпочалося освоєння видрою малих річок Причорномор'я. Після всихання дністровських плавень, яке було викликане будівництвом на Дністрі гідроелектростанцій та обвалуванням заплави при будівництві автошляху Одеса-Рені, із дністровської дельти почалося виселення частини тварин [14]. Разом із розселенням видри в Придунав'ї, якому сприяло створення значних гідромеліоративних систем та рисових чеків, це призвело до формування потужного південно-західного осередку виду. Зараз видра на південному заході України мешкає на рр. Барабой, Кучурган, В.Куяльник, Ягорлик, Сарата, Хаджидер, Алкалія, на узбережжях всіх придунайських лиманів, у верхів'ях Хаджибейського, Тилігульського лиманів та інших водойм. Із давніх-давен ця тварина живе на рр. Інгул, Південний Буг та Інгулець у Миколаївській та Херсонській областях [1]. Наприкінці ХХ ст. вона розселилася по ставках і стала звичайним видом на багатьох притоках зазначених вище річок. Одночасно видра з'явилася в затоках Чорного моря на Кінбурнському півострові [18].

На рис. 1 показані лише окремі знахідки на річках, тому що видра заселивши їх, стала освоювати ставки. На них вона може існувати упродовж року, але, почасти поодинокі видри мігрують до цих водойм під час спекотного літа, коли степові річки дуже міліють або всихають. Взимку, коли водойми замерзають, видри із ставків переселяються у річки. Цей період у житті тварин є найбільш небезпечним – саме під час міграцій вони стають випадковою здобиччю собак та браконьєрів.

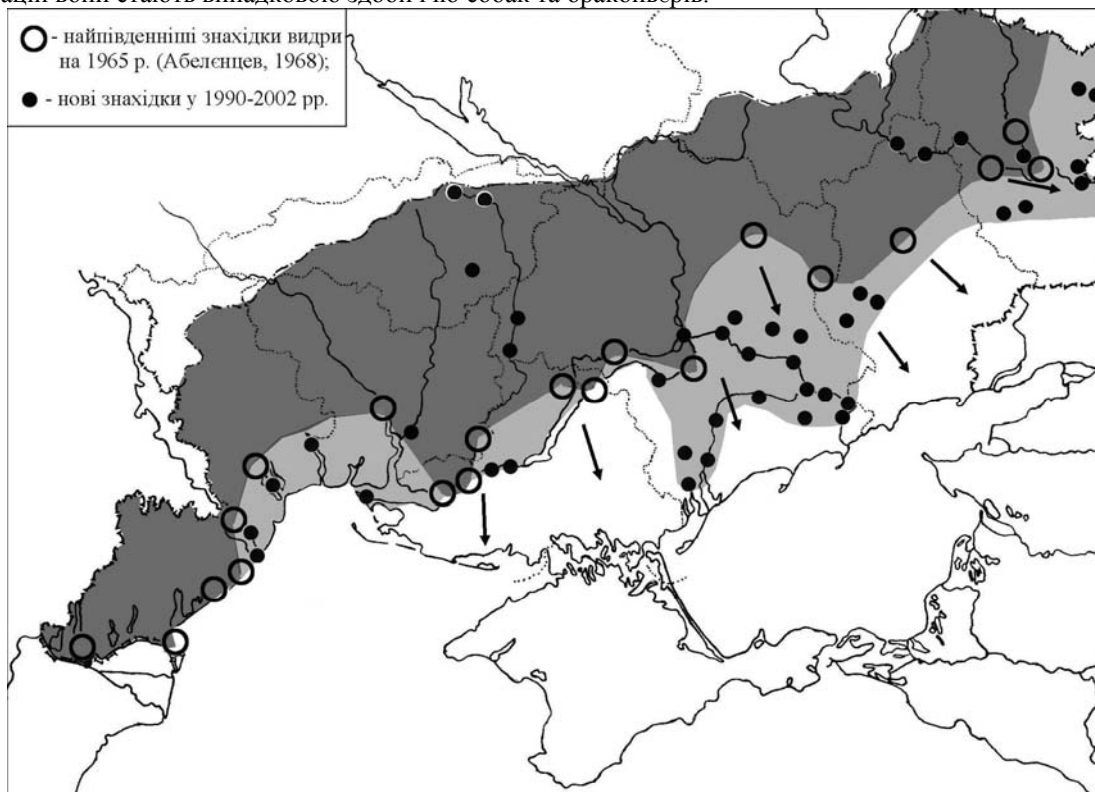


Рис. 1. Сучасне поширення видри в степовій зоні України та пульсація південної межі ареалу на початку ХХІ сторіччя.

Досі не заселеним видрою залишається простір між гирлом Дніпра і Утлюцьким лиманом Азовського моря. На наш погляд, цьому сприяє дві причини: 1. Відсутність розгалуженої мережі природних водойм; 2. Невисока чисельність видри у пониззі Дніпра. Але, враховуючи швидку експансію цього виду, що перевершила скептичні перестороги деяких фахівців [1, 11], можна очікувати розселення видри по меліоративних каналах Каховської та Кримської зрошувальних систем. Тому нам видається ґрунтовним припущення Г.М.Панова [12] про можливу появу видри найближчим часом на території Кримського півострова.

Дуже швидко формується ареал видри в Приазов'ї, де тварини ще в 90-х роках ХХ ст. з'явилися на Приазовській височині і потрапили у витoki річок Корсак, Лозоватка, Обитічна і Берда. Вірогідно, що вже зараз по цих річках видра могла досягти азовського узбережжя.

На південному сході України видра наприкінці ХХ ст. була також дуже рідкісною твариною. Але зараз чисельність її суттєво зросла і цей вид значно збільшив площу свого існування. Тривалий час у Донецькій області видра мешкала лише в заплаві р. Сіверський Донець на території Слав'янського та Краснолиманського районів [1]. У 90-х роках вона з'явилася у верхів'ї рр. Мокрі Яли, Солона та Вовча. Не виключена можливість існування видри на р. Міус, а також заселення нею річок приазовського басейну (Кальчик, Кальміс, Грузький Сланчик тощо). За даними О.В.Кондратенка (усне сповіщення), на Луганщині найбільш поширеною видра залишається в заплаві р. Сіверський Донець, де вона мешкає як на самому руслі, так і на численних озерах (Біляївське в Слав'янсько-Сербському р-ні; Чернікове, Чернече та інші в Кременських лісах). Відомі випадки зустрічі видри в Станично-Луганському р-ні біля залізничної станції Ілієнко-Нове на р. Деркул, оз. Сизе (біля с. Болотяне), оз. Пенькувате (біля смт. Станично-Луганське), на ставах Станично-Луганського рибгоспу, а також в околицях заповідника «Придінцівська заплава» [19]. Поява видри зафіксована і в інших місцях, зокрема, – у 2001 р. на р. Міловій (басейн р. Деркул) поблизу заповідника «Стрільцівський степ» [8], на ставу в Біловодському р-ні біля с. Зеліківка, на незначних притоках р. Лугань (рр. Біла та Ольхова). На думку О.В.Кондратенка, не виключена можливість існування видри і на інших притоках Сіверського Дінця – рр. Жеребець, Червона, Айдар, Тепла, Велика Кам'янка та інші.

Використовуючи власні та літературні дані, південну межу сучасного ареалу видри в Україні, можна провести від дельти Дунаю по чорноморському узбережжю Одеської та Миколаївської областей до м. Каховка в Херсонській області, охопивши дніпровське гирло і Кінбурнський півострів. Далі її слід уявляти як лінію, що проходить по правому березі Каховського водосховища до м. Нікополь і потім повертає на південь, приблизно вздовж кордону між Запорізькою та Херсонською областями, до узбережжя Азовського моря. Далі межа ареалу йде вздовж нього і робить велику дугу через смт. Якимівку, Приазовське, Чернігівку, с. Осипенко Бердянського р-ну Запорізької області на мм. Волноваху, Донецьк, Єнакієво, Краснодон до україно-російського кордону.

Розширення ареалу видри та зростання її чисельності в Україні є цікавим природним явищем, яке потребує пояснень. Але треба сказати, що механізми пульсацій ареалів і біологічних інвазій не є глибоко дослідженим питанням. Існуючі гіпотези базуються на нерівнозначних індивідуальних видових реакціях; вони припускають постійність видової відповіді на динамічні характеристики середовища, які призводять до тимчасових змін у структурі рослинних та фауністичних угруповань. Взагалі типовими при цьому є дифузія виду на нову територію і зростання чисельності популяції. Останнє, у свою чергу, складається із двох уповільнюючих з часом процесів: а) збільшення площі зайнятої місцевості; б) збільшення кількості тварин у нових осередках мешкання. Неймовірно розселення спеціалізованого до життя у воді виду по річках степової зони, за умов погіршення їхніх гідрологічних та загальних екологічних характеристик, ми розглядаємо як пульсацію ареалу, викликану декількома причинами. Першою ми вважаємо скорочення мисливського тиску на угруповання видри внаслідок тривалої відсутності моди на її хутро. Незважаючи на те, що офіційно полювання на цей вид було відновлене в пілвоєнні роки і припинене в 1967 р., фактично воно *ніколи* не припинялось. Але після введення заборони його негативний вплив на популяції виду, який ніколи не створює високої щільності населення, значно знизився. Слід зауважити, що добування видри відзначається низькою ефективністю і певною складністю, яке окрім економічної доцільності, потребує високої кваліфікації та досвіду. На щастя, якраз останнього бракує мисливцям в нових областях існування виду, тому тут добування видри відбувається випадково. Взагалі внаслідок прихованого способу існування, факт її появи в нових місцях для більшості людей тривалий час залишався і залишається невідомим, що дало іммігрантам можливість освоїти придатні біотопи і збільшити чисельність.

Другою причиною є вдала інтродукція ондатри, яка призвела до повної акліматизації виду в багатьох місцях Євразії. Зростання моди на її хутро, висока чисельність, легкість добування, порівняно висока ціна на хутряні вироби, відносна безконтрольність у використанні ресурсів та інше відволікли увагу мисливців від полювання на видру. Це також сприяло зростанню її чисельності на великому просторі ареалу. Окрім того, ондатра, завдяки інтенсивному будівництву нір та хаток, створила сприятливі екологічні умови для мешкання видри на багатьох водоймах (відомо, що видра не має здатності до риття глибоких нір і здебільшого використовує природні утворення або житла інших ссавців). На всіх малих річках степової зони України видра з'явилася лише після формування поселень ондатри. Велике значення для видри мало також зростання чисельності і розширення ареалу річкового бобра, поселення якого вона використовує за житло, місць полювання тощо. Відомо, що між цими тваринами існують взаємини по типу коменсалізму [5].

На крайньому півдні з мілководними річками, що мають дуже повільну течію і часто промерзають до дна, суттєвою причиною для експансії видри стало глобальне потепління. Його наслідком стала відсутність льодового покриву або його короткочасна тривалість узимку на багатьох водоймах південної України упродовж останніх 20 років. Оскільки розселення видри припадає на зимовий період [1, 7], це дало змогу піонерам міграції закріпитися в нових місцях існування.

Дослідження харчування видри показало, що за умов збіднення іхтіофауни, вона може задовольнятися 1-2 видами риб, водяними комахами, раками та 1-2 видами жаб. Якщо за даними фахівців [1, 10], у межах всієї України до харчового раціону видри входить 25 видів риб, 7 видів амфібій, 3 види рептилій, близько 10 видів птахів і 11 видів ссавців, то в лісостеповій зоні при дослідженні майже 400 зразків нами було визначено 24 види риб, 3 види амфібій та 3 види ссавців. У Приазов'ї, де іхтіофауна малих річок дуже бідна, видра харчується переважно срібним карасем, коропом, озерною жабою та річковими раками. Таким чином, незважаючи на скорочення різноманіття риб у степових річках, яке набуло значного розміру в останні роки, угруповання видри можуть існувати і за таких умов.

ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ ВИДРИ ТА ЇЇ СУЧАСНИЙ СТАН

До 1961 р. облік мисливських ссавців у межах України не проводився і тому їх попередню чисельність встановити неможливо. Аналіз заготівлі смушків видри становить певну цінність для дослідників [1], але, у зв'язку з привласненням певної кількості хутра та його реалізації приватним шляхом, не можуть

Таблиця 1- Динаміка чисельності видри в Україні.

| Області | Роки | | | |
|-------------------|-------------|-------------|-------------|-------------|
| | 1995 | 1997 | 1999 | 2001 |
| Закарпатська | 89 | 274 | 278 | 353 |
| Івано-Франківська | 109 | 93 | 123 | 165 |
| Чернівецька | 61 | 102 | 188 | 308 |
| Львівська | 228 | 201 | 192 | 254 |
| Тернопільська | 124 | 155 | 140 | 156 |
| Хмельницька | 450 | 501 | 669 | 850 |
| Волинська | 239 | 297 | 330 | 392 |
| Рівненська | 308 | 421 | 531 | 641 |
| Житомирська | 12 | 502 | 715 | 740 |
| Київська | 419 | 554 | 658 | 488 |
| Сумська | 301 | 393 | 435 | 630 |
| Чернігівська | 496 | 441 | 352 | 316 |
| Вінницька | 1075 | 1171 | 1217 | 1185 |
| Кіровоградська | 164 | 207 | 390 | - |
| Черкаська | 212 | 283 | 282 | 300 |
| Харківська | 109 | 231 | 555 | 657 |
| Полтавська | 637 | 679 | 786 | 930 |
| Одеська | 147 | 173 | 55 | 285 |
| Миколаївська | - | 87 | 18 | 24 |
| Херсонська | - | 8 | 9 | 10 |
| Дніпропетровська | 15 | 15 | 25 | 51 |
| Запорізька | - | - | 4 | - |
| Донецька | 12 | 6 | 28 | 29 |
| Луганська | 22 | 32 | - | 13 |
| РАЗОМ | 5633 | 6826 | 7980 | 8777 |

навіть створити відповідної уяви про її приблизну чисельність. Після організації спеціальних обліків в Україні з'явилися і перші фактичні дані про розмір ресурсів видри та інших тварин. У 1961 році було обліковано 1,6 тис. особин, а в 1969 р. – 4,0 тис. видр. Більше всього звірів мешкало в поліських районах (біля 2 тис.) і в лісостепу (біля 1,2 тис.); значно менше їх було обліковано в Карпатах (біля 0,4 тис.) і в степовій зоні (0,37 тис.) [11]. Нема сумніву, що отримані дані були дуже близькі до істини, адже на той час видра була бажаним мисливським трофеєм і мисливці надавали визначенню її чисельності важливого значення.

У подальшому, за умов зростання чисельності копитних та інтенсифікації полювання на кабана, лося, козулю і оленів, саме цим видам в Україні було віддано пріоритет, а видра та деякі інші хутрові звірі залишилися поза увагою керівництва мисливським господарством і у 80-х роках ХХ ст. були виключені із офіційної державної статистики (Форма 2-ТП. Мисливство). Тому прослідкувати за динамікою чисельності видри упродовж тривалого часу в межах всієї держави просто неможливо. Відновлення обліків видри і збирання відомостей щодо її чисельності на території більшості областей не призвело до підвищення якості моніторингу її популяції. Це, насамперед, пов'язано з тим, що облік більшості мисливських ссавців проводять у дуже стислий термін переважно методом шумового прогону, картування слідів, підрахунком тварин на місцях підгодівлі тощо. На відміну від цього, облік видри дуже залежить від погодних умов і потребує встановлення меж індивідуальних ділянок, спеціального бонітування водойм для подальшої екстраполяції тощо. Іншими словами, після заборони полювання на зазначений вид і занесення його до Червоної книги України ніхто спеціально не займається обліком видри та інших рідкісних ссавців (горностай, степовий тхір, перев'язка тощо) і тому дані, що подаються в документах державної статистичної звітності, не відзначаються особливою точністю (табл. 1). Вони лише підтверджують безперечний факт зростання чисельності видри в Україні і її появу на території всіх областей за виключенням АР Крим. Але провести аналіз стану угруповань виду за ними нереально. Наприклад, згідно з таблицею 1, за 5 років у Закарпатті чисельність видри зростає більш ніж на 296% – на 59,3% за рік, чого не може бути. У той же час, в 1997/99 рр. у водоймах Одеської області буцім-то відбулося скорочення чисельності цього виду більш ніж у 3 рази, але це не відповідає дійсності. Незважаючи на те, що у 2001 р. звітна чисельність видри тут становила біля 300 особин, її фактичний розмір був значно більший. За даними М.С. Жмуда [8], нещодавно лише на території Дунайського біосферного заповідника мешкало 97-130 видр (з них 40-60 – у вторинній дельті та в озерах Жебріяньської гряди, 7-10 – на о-ві Єрмакова і 50-60 – у Стенцівсько-Жебріяньських плавнях). Окрім того, багато тварин живе в заплаві Дунаю за межами заповідника, у плавнях Дністра, на берегах численних

лиманів і степових річок. Звичайно, у деяких місцях чисельність видри скоротилась, а в інших зросла. За даними І.Т.Русева [17], на початку 80-х років ХХ ст в пониззі Дністра мешкало близько 400-500 особин видри, у 1985 р. тут залишилось близько 20 [14], але зараз ситуація покращилася, і чисельність виду тут поступово зростає і вже перевищує 100 особин. У 2002 р. на території Миколаївської області, згідно з підрахунками мисливствознавця об'єднання "Миколаївліс" Г.А.Бойка, мешкало щонайменше 100-120 видр, що перевищує статистичні дані в декілька разів.

У багатьох місцях, де тварина з'явилася нещодавно, її появу взагалі не фіксували, а чисельність не підраховували. Зокрема на території Запорізької області, де за офіційними даними видра представлена поодинокими особинами, у 2002 р., за нашими підрахунками, мешкало біля 300! особин видри. Подібне спостерігається і в інших степових районах країни. На Луганщині, орієнтовно, зараз мешкає 250-300 тварин (усні дані О.В.Кондратенка), а в Донецькій – не менше 150. А треба зауважити, що у більшості степових районів площа угідь, придатних для існування видри, значно поступається лісостеповим чи поліським. За результатами анкетного опитування Г.М.Панова [12], у 98 районах 10 областей України, у 67,4% зафіксовано стабільний стан популяції видри, у 20,4% – ресурси зросли, і лише у 12,2% – скоротилися. Причому в останньому випадку це стосувалось верхів'я невеликих річок і струмків, де видра мешкає лише влітку. Ніде в місцях проведення досліджень у різних природних зонах України нам не вдалося зафіксувати факти зниження чисельності або зникнення видри. В оптимальних частинах ареалу відбувається звичайний перерозподіл ресурсів, пов'язаний із динамікою гідрологічного режиму одойм. На місцях осушених боліт у Поліссі і Лісостепу видра залюбки живе в меліоративних каналах, досягаючи в цих нових біотопах високої чисельності. Тому статистичні дані про чисельність видри в Україні суттєво занижені і далекі від дійсності.

До цього часу на території більшості областей України ресурси видри залишаються невизначеними. Мисливським організаціям, які не можуть їх експлуатувати, немає сенсу витратити фінанси на організацію спеціального обліку цього виду та його охорону, а інспекції Мінекобезпеки не мають відповідних повноважень, кадрів та бажання виконувати цю роботу. Таким чином, реальний моніторинг популяції видри, як і багатьох інших ссавців, яких занесено до Червоної книги України, не ведеться. До цього часу зростанню чисельності зазначеної тварини та її поширенню сприяє лише єдиний фактор – відсутність моти на хутро видри. Але це не може тривати вічно. Для поліпшення ситуації потрібно змінити підходи до охорони рідкісних видів на законодавчому рівні, передавши всі повноваження щодо ведення моніторингу їх популяцій та охорони органам Мінекобезпеки України. До цього, на першому етапі, слід провести Всеукраїнський облік видри, норки і горностая, який на більшій частині нашої держави тяжіє до водно-болотних угідь. Цю роботу могли би виконати мисливські організації за умови фінансування зазначених робіт за рахунок обласних природоохоронних фондів. На другому етапі, слід повернути видри статус мисливської тварини, якою вона була до 1967 р. і яку можна було б добувати в обмеженій кількості за спеціальними ліцензіями. (Для прикладу, у нашій країні регулярно полювання на плямистого оленя відбувається за чисельності в 2,9 тис. особин, а на благородного – в 12,7 тисяч). Лише у такому разі мисливські організації будуть піклуватися про ресурси видри, її облік та охорону не на словах, а на ділі. Ця думка була схвалена фахівцями на Міжнародній Школі-семінарі теріологів природно-заповідних територій та біологічних стаціонарів (Львів-Івано-Франкове, 2002) і відтворена у відповідній резолюції. Взагалі видра і борсук були включені до Червоної книги України без урахування сучасної вітчизняної ситуації. Це була імітація нашими чиновниками загальноєвропейської тенденції, що базується на негативному стані популяції цих видів в інших державах, а не в Україні [6].

ВИСНОВКИ

Наприкінці ХХ ст. ареал видри в Україні збільшився за рахунок самостійного заселення нею багатьох водойм у степових районах. Зараз його південна межа на південному заході проходить по узбережжю Чорного моря, на південному сході вона змістилась до Приазов'я і продовжує рухатись у бік Азовського моря. У зв'язку з відсутністю моти на хутро видри існує браконьєрство не є лімітуючим фактором для її чисельності. Фактично охороною видри, веденням моніторингу її популяції та інших рідкісних ссавців на державному рівні ніхто не займається. Тому чисельність більшості тварин, яких занесено до Червоної книги України залишається невідомою. За фінансового сприяння обласних екологічних фондів слід найближчим часом провести одночасний Всеукраїнський облік видри, норки та горностая, які мешкають в одних і тих же біотопах. За умов виявлення високої чисельності (на рівні 10-12 тисяч особин), бажано виключити видру з Червоної книги, повернувши їй статус мисливського виду з обмеженим використанням ресурсів за спеціальними ліцензіями.

Взагалі зусилля окремих фахівців, що вивчають екологію рідкісних видів, не вирішують проблему їх збереження і не можуть надати громадськості вичерпної інформації про поширення та чисельність. Видається слушною ідея створення нових законодавчих ініціатив, які б закріпили ведення охорони та моніторингу популяції рідкісних видів за органами системи Мінекобезпеки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абеленцев В.І. Куницеві // Фауна України. Ссавці. – К.: Наук. думка, 1968. – Т. 1. – Вип. 3. – 280 с.
2. Барабаш І. І. Нарис фауни степової Наддніпрянщини (колишньої Катеринославщини). – Харків: Держвидав України, 1928. – 138 с.
3. Берестенников Д.С. Млекопитающие Черноморского заповедника // Вестн. зоол., 1977. – № 2. – С. 12-17.
4. Браунер А. А. Сельскохозяйственная зоология. – Одесса: Госиздат, 1923. – 435 с.
5. Волох А.М. О взаимоотношении бобра и выдры в лесостепном Приднепровье // Поведение охотничьих животных. – Киров. – 1981. – С. 102-104.
6. Волох А.М. Нарис про ссавців Придунав'я і особливості менеджменту їхніх ресурсів // Заповідна справа. – Т. 6. – Вип. 1 – 2, 2000. – С. 28 – 35.
7. Гептнер В.Г., Наумов Н.П., Юргенсон П.Б., Слудский А.А., Чиркова А.Ф., Банников А.Г. Млекопитающие Советского Союза. / Морские коровы и хищные. – М.: Высшая школа, 1967. – Т.2. – Ч.1. – 1002 с.
8. Жмуд М. Є. Ресурси мисливських ссавців та шляхи їх раціонального використання // Біорізноманітність Дунайського біосферного заповідника, збереження та її управління. – К.: Наук. думка, 1999. – С. 247-252.
9. Кондратенко А. В., Боровик Е. Н. Териологические исследования в заповеднике «Стрельцовская степь» // Вісн. Луган. педагог. ун-ту. – 2001. – № 11 (43). – С.55–62.
10. Корнеев О.П. Видра на Україні, її екологія та шляхи раціонального використання // Тр. зоомузею Київ. держ. ун-ту, 1959. – № 6. – С.
11. Крайнев Е.Д. Охотничьи животные Украины, пути их охраны и рационального использования: Автореф. дис...канд. биол. наук: 03.097 / Ин-т зоологии АН УССР. – К., 1971. – 42 с.
12. Панов Г.М. Динаміка ареалів та чисельності напівводних хутрових звірів в Україні у другій половині ХХ століття // Вісн. Львів. нац. ун-ту. Сер. біол. – 2002. – № 30. – С. 119-132.
13. Правила проведення полювання, їх терміни і засоби // Бюлетень НКЗ. – Харків. – 1927. – Ч. 4. – 6 с.
14. Роженко М.В. Современное состояние популяций хищных млекопитающих в низовьях реки Днестр // Сохранение биоразнообразия бассейна Днестра. / Матер. междунар. науч. конфер., Кишинёв, 1999. – С. 199-200.
15. Роман Е. Г. Естественное восстановление ареала выдры на юге Украины // Экосистемы дикой природы. – Одесса: Изд-во фонда заш. и возрождения дикой природы, 1994. – С.6-9.
16. Роман Е.Г. Млекопитающие семейства куньих (Mutelidae) Азово-Черноморского региона Украины // Вестн. зоол. Суплем. - 2000. – № 14. – С. 129-135.
17. Русев И.Т. Современное состояние популяций редких млекопитающих дельты Днестра и пути их сохранения // Сохранение биоразнообразия бассейна Днестра./ Матер. междунар. науч. конфер. – Кишинёв, 1999. – С. 205-206.
18. Селюнина З.В. Видовое разнообразие, распределение по участкам, динамика численности млекопитающих Черноморского заповедника // Видовое разнообразие млекопитающих в некоторых районах Украины. Препринт. – К.: Ин-т зоологии АН УССР, 1992. – С. 34-51.
19. Сулик В. Г. Куньи Луганского заповедника и его окрестностей // Экологические основы охраны и рационального использования хищных млекопитающих. — М.:Наука, 1979. — С. 343–344
20. Татаринов К. А. Фауна хребетных заходу України. – Львів: Вид. Львів. держ. ун-ту, 1973. – 257 с.
21. Шнарович И.Д. Млекопитающие Советской Буковины // Животный мир Советской Буковины. – Черновцы: Изд-во Черновицкого гос ун-та, 1959. – С. 5-65.